

Warszawa, 10 lutego 2025 r.

**Szanowna Pani Ursula von der Leyen, Przewodnicząca Komisji Europejskiej,
Szanowny Pan Christophe Hansen, Komisarz ds. Rolnictwa i Żywności,
Szanowny Pan Olivér Várhelyi, Komisarz ds. Zdrowia i Dobrostanu Zwierząt,**

**Europejski List Otwarty ludzi nauki i organizacji społeczeństwa
obywatelskiego „Bezpieczna żywność, bezpieczna planeta, bezpieczna
przyszłość”**

Wstęp

My, niżej podpisane organizacje społeczeństwa obywatelskiego, członkowie i przedstawicielki społeczności naukowej, którzy codziennie pracujemy na rzecz agroekologicznej i sprawiedliwej transformacji w kierunku zrównoważonych systemów żywnościowych, w tym lepszej Wspólnej Polityki Rolnej zgodnej z Europejskim Zielonym Ładem, niniejszym przedkładamy Komisji niniejszy list, opowiadając się za zrównoważoną przyszłością oraz aktywną pracą na rzecz budowania zrównoważonych systemów żywnościowych dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń.

Stworzenie zrównoważonej, niskoemisyjnej gospodarki wymaga kompleksowych działań obejmujących politykę regulacyjną oraz prawodawczą, pracę u podstaw, edukację i kampanie na rzecz podnoszenia świadomości społecznej. Co najważniejsze, transformacja ta nie może się powieść bez uwzględnienia systemów żywnościowych i związanych z nimi wyzwań dotyczących w szczególności wysokoemisyjnej produkcji mięsa i innych produktów

pochodzenia zwierzęcego czy też bezpieczeństwa żywnościowego, w tym również jakościowego oraz ilościowego ubóstwa żywnościowego. Należy podkreślić, że obecny system żywnościowy oparty na ekspansyjnym rolnictwie i produkcji zwierzęcej w znacznym stopniu przyczynia się do emisji gazów cieplarnianych, co wraz z marnotrawstwem żywności i niezrównoważonymi ekologicznie praktykami rolniczymi pogłębia i tak już poważny kryzys klimatyczno-środowiskowy.

Bezpieczna żywność oznacza bezpieczną planetę. Obie kwestie to tylko dwa różne aspekty tego samego problemu. Tylko przyjmując zintegrowane podejście do bezpieczeństwa, obejmujące zarówno bezpieczeństwo ekosystemów, jak i bezpieczeństwo żywnościowe, możemy zapewnić stabilny i pomyślny świat dla przyszłych pokoleń.

Wpływ obecnego systemu żywnościowego na zmianę klimatu, środowisko i prawa człowieka

Zmiana klimatu to proces, który negatywnie wpływa nie tylko na ekosystemy, środowisko czy gospodarki międzynarodowe, ale także prawa człowieka, prawa środowiska i prawa zwierząt. Konsekwencją wzmożonej emisji gazów cieplarnianych do atmosfery jest szkodliwa ingerencja w środowisko, która w wymierny sposób oddziałuje na zdrowie i życie ludzi. Jednym z głównych emitentów w tym zakresie pozostaje sektor produkcji żywności, w tym przede wszystkim żywności pochodzenia zwierzęcego, na której opiera się obecny system żywnościowy.

Zmiana klimatu i degradacja środowiska

Trudne do podważenia pozostają związki zachodzące między zmianą klimatu a środowiskiem naturalnym, a w konsekwencji – bezpieczeństwem żywnościowym

i bezpieczeństwem żywności. Jak wskazuje się w raporcie Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu (dalej także jako: „**IPCC**”):

„antropogeniczna zmiana klimatu już teraz wpływa na wiele ekstremalnych zjawisk pogodowych i klimatycznych w każdym regionie na całym świecie. Doprowadziło to do rozległych negatywnych skutków dla bezpieczeństwa żywnościowego i wodnego, zdrowia ludzkiego oraz gospodarek i społeczeństwa, a także związanych z tym strat i szkód”.

Zmiana klimatu przyczynia się do susz rolniczych i ekologicznych, degradacji gruntów, powoduje istotne straty rolnicze negatywnie oddziałując na jakość żywności oraz możliwość zaspokojenia rosnącej na nią podaży, prowadząc tym samym do problemów z produkcją żywności i dostępnością wody. Do istotnych zagrożeń należy także zaliczyć kwestie antybiotykooporności i zanieczyszczania żywności.

Omawiane zależności nie koncentrują się jednakże wyłącznie wokół negatywnego oddziaływania zmiany klimatu na bezpieczeństwo żywnościowe. Podkreślić bowiem należy, że mają one charakter wzajemny i dwukierunkowy, a to z uwagi na fakt, że emisje gazów cieplarnianych generowane wskutek produkcji żywności w sposób wymierny przyczyniają się do przyspieszenia postępującej, antropogenicznej zmiany klimatu *per se*.

Jak wskazuje się w Raporcie „*Red and processed meat in the context of health and the environment: Information brief many shades of red and green*” przygotowanym przez Międzynarodową Organizację Zdrowia (dalej także jako: „**WHO**”):

„produkcja czerwonego mięsa została zidentyfikowana jako kluczowy czynnik przyczyniający się do emisji gazów cieplarnianych w rolnictwie, w porównaniu z innymi rodzajami produkcji żywności. Wraz z mlekiem (...) przyczynia się do 55% całkowitej globalnej emisji z rolnictwa. Żywność pochodząca od zwierząt gospodarskich stanowi 72-78% całkowitej emisji z rolnictwa,

a produkcja bydła przyczynia się do 80% emisji z przeżuwaczy. Emisje te występują głównie w postaci metanu i podtlenku azotu. Emisje metanu pozostają w atmosferze przez krótszy czas niż emisje dwutlenku węgla, ale są znacznie silniejsze i nadal przyczyniają się do znacznego ocieplenia - około 23-40% całkowitej emisji”.

W Raporcie wprost wskazuje się, że systemy produkcji żywności zwierzęcej, w tym przede wszystkim bydła, owiec oraz trzody chlewnej, generują co do zasady największe emisje gazów cieplarnianych, które będą rosły wraz z ekspansją hodowli i produkcji. Należy przy tym podkreślić, że w ciągu ostatniego stulecia miało miejsce zjawisko potrojenia globalnej populacji zwierząt tzw. hodowlanych, przy jednoczesnym kurczeniu populacji dzikich zwierząt o ponad 66%. Co przy tym istotne, wysokie emisje gazów cieplarnianych związane z rolnictwem zwierzęcym wynikają również z produkcji paszy dla zwierząt, która według szacunków odpowiada za 55% emisji z rolnictwa na całym świecie.

Do zależności tych odnosi się także Biała Księga ofiar sektora hodowlanego dr. Sylwii Spurek, która jednoznacznie wskazuje, że sektor hodowlany znacząco przyczynia się do negatywnego wpływu na klimat i środowisko naturalne, jako że:

„w Europie odpowiada za: 78% utraty różnorodności biologicznej na lądzie, 80% zakwaszenia gleby i zanieczyszczenia powietrza (emisja amoniaku i tlenków azotu) oraz 73% zanieczyszczenia wód (zarówno azot, jak i fosfor)”.

Sektor hodowlany jest znaczącym emitentem gazów cieplarnianych. Krowy, buhaje i cielęta odpowiadają za największy udział w emisji gazów cieplarnianych, stanowiąc około 65% całkowitej emisji z tej branży.

W nauce wskazuje się innymi słowy na ekspansywność klimatyczną globalnego systemu żywnościowego, który:

„od produkcji nawozów po przechowywanie i pakowanie żywności, jest odpowiedzialny za jedną trzecią wszystkich emisji gazów cieplarnianych powodowanych przez człowieka”.

Jednocześnie należy podkreślić, że wpływ rolnictwa zwierzęcego i sektora hodowlanego na klimat jest wskazywany przez samą Komisję Europejską:

„Emisje z rolnictwa w UE stanowią około jednej dziesiątej całkowitej emisji gazów cieplarnianych, z czego około dwie trzecie pochodzi z hodowli zwierząt. Od 2005 roku emisje pozostają na stabilnym poziomie – dane inwentaryzacyjne pokazują powolny roczny spadek o 0,7 MtCO₂-eq między 2005 a 2021 rokiem. Najnowsze projekcje emisji gazów cieplarnianych państw członkowskich wskazują, że przy istniejących środkach tempo redukcji emisji nie zmieni się do 2030 roku (-1% w porównaniu z 2021 rokiem, co odpowiada średniorocznej redukcji o 0,6 MtCO₂-eq). Jednak przy zastosowaniu dodatkowych środków skumulowane prognozy emisji z rolnictwa wskazują na wyraźny spadek do 2030 roku (5%, co odpowiada średniorocznej redukcji o 2,2 MtCO₂-eq). Jest jasne, że potrzebne są większe wysiłki w celu wdrożenia działań ograniczających emisje w sektorze rolniczym”.

W konsekwencji jest jasne, że obecny system żywnościowy niekorzystnie wpływa zarówno na klimat, jak i na środowisko, przyczyniając się do zanieczyszczenia oraz wysokiej emisji gazów cieplarnianych.

Prawa człowieka

Obecny system żywnościowy negatywnie wpływa również na powszechnie uznawane i chronione prawa człowieka. Nie wspominając o trudnościach w dostępie do żywności wegańskiej, jakich doświadczają mieszkańcy i mieszkanki wielu krajów Unii Europejskiej

(w tym Polski), należy wskazać na warunki pracy w sektorze rolno-spożywczym, a niezależnie od tego na poziom życia osób mieszkających w sąsiedztwie ferm przemysłowych.

Jak wskazują raporty organizacji społecznych:

“W przypadku pracowników hodowli najważniejsze zagrożenia to: kontuzje, problemy psychiczne, choroby układu oddechowego, choroby odzwierzęce, w tym choroby zakaźne. Intensywne stosowanie na fermach preparatów antybakteryjnych przyczynia się do mutacji bakterii i powstawania szczepów opornych na antybiotyki. W odniesieniu do mieszkańców terenów sąsiadujących z fermami, oprócz zagrożeń epidemiologicznych związanych z unoszącymi się wokół ferm aerozolami i zawartymi w nich patogenami, najbardziej uciążliwe i niekorzystne dla zdrowia i samopoczucia zjawiska to odór, insekty i hałas infradźwiękowy. Powodują one fizyczne dolegliwości, takie jak podrażnienie oczu, nosa i gardła oraz objawy ze strony układu oddechowego i pokarmowego. Są źródłem ciągłego stresu i znacząco obniżają jakość życia. Uciążliwości te w dalszym ciągu nie są w Polsce uregulowane prawnie”.

Ponadto należy zwrócić uwagę na uciążliwości zapachowe generowane przez fermy przemysłowe, które jednoznacznie ingerują w prawo do życia w czystym środowisku i prawo do czystego powietrza okolicznej ludności.

Istotne zagrożenia obejmują również kwestie antybiotykooporności i skażenia żywności. W kontekście oporności na antybiotyki, badania wskazują, że:

“zarówno w Polsce jak i na świecie notuje się wzrost zużycia substancji leczniczych w produkcji rolniczej. Głównym problemem jest brak kontroli nad sprzedażą oraz dawkowaniem tych substancji w paszach (...) Nieracjonalne wykorzystywanie antybiotyków przyczyniło się do powstania lekoopornych szczepów bakterii, na które nie działają antybiotyki ostatniej szansy. Bakterie poddane działaniu antybiotyków, poprzez różne szlaki metaboliczne wypracowują

mechanizmy oporności. Potrafią również przekazywać geny oporności na następne pokolenia, a także pomiędzy bakteriami innego gatunku. Nadmierne i często nieuzasadnione stosowanie antybiotyków, stosowanie ich w nieodpowiednich dawkach lub też poprzez przedwczesne przerywanie kuracji antybiotykowych przyczyniło się do nasilenia budowania mechanizmów oporności przez bakterie”.

Jak podkreśla WHO:

„Wzrost i rozprzestrzenianie się patogenów odpornych na leki zagrażają naszej zdolności do leczenia powszechnych infekcji oraz przeprowadzania kluczowych procedur medycznych, takich jak chemioterapia nowotworów, cesarskie cięcie, wymiana stawu biodrowego, przeszczepy narządów i inne operacje. Ponadto infekcje odporne na leki wpływają na zdrowie zwierząt i roślin, obniżają produktywność w gospodarstwach rolnych i stanowią poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa żywnościowego”.

Te zależności zostały również dostrzeżone przez Unię Europejską, ponieważ sam Europejski Zielony Ład już wskazał, że:

„plany strategiczne będą musiały odzwierciedlać wyższy poziom ambicji, aby znacząco ograniczyć stosowanie i ryzyko związane z chemicznymi pestycydami, a także stosowanie nawozów i antybiotyków (...) Strategia Od pola do stołu (...) zajmie się kwestią stosowania pestycydów i nawozów w rolnictwie”.

Niezależnie od powyższych argumentów, wykazany brak istotnego postępu w realizacji celów Strategii “Od pola do stołu” wymaga pilniejszego i bardziej kompleksowego podejścia do tych kwestii, ze szczególnym uwzględnieniem podstawowej potrzeby ustanowienia zrównoważonego systemu żywnościowego.

Potrzeba transformacji

Na podstawie powyższego można wyprowadzić wniosek, że obecny system żywnościowy charakteryzuje się intensywną i niesprawiedliwą produkcją, globalnymi i nieracjonalnymi klimatycznie i środowiskowo łańcuchami dostaw, wysokim zużyciem zasobów naturalnych, w tym wody oraz znaczącym negatywnym wpływem na środowisko, klimat, zdrowie publiczne i prawa człowieka. Wzrost liczby ludności na świecie, zmiana klimatyczna oraz rosnąca konsumpcja mięsa i wysoko przetworzonej żywności dodatkowo intensyfikują wskazane zjawiska. Przejście na bardziej zrównoważony – bezpieczny system żywnościowy jest nie tylko pożądane, ale wręcz konieczne dla zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego, ochrony środowiska a także dobrobytu obecnych i przyszłych pokoleń.

Jak argumentowano powyżej, sektory rolnictwa i żywności odpowiadają za znaczną część globalnej emisji gazów cieplarnianych. Promowanie diety opartej na roślinach i alternatywnych źródłach białka, a także zrównoważonych praktyk rolniczych, takich jak ograniczenie stosowania nawozów sztucznych, ochrona gleb organicznych, agroleśnictwo i zrównoważona gospodarka hodowlana, może znacznie zmniejszyć emisje gazów cieplarnianych i przyczynić się do walki ze zmianą klimatu i budowania odpornych systemów żywnościowych.

Aby przekształcić system żywnościowy, należy również położyć nacisk na dwa inne kluczowe obszary, tj. 1) wzmocnienie przepisów dotyczących przejrzystości produktów i 2) promowanie ekologicznych zamówień publicznych. Przejrzyste oznakowanie, które zawiera szczegółowe informacje na temat śladu węglowego, źródeł składników i metod uprawy, umożliwi konsumentom i konsumentkom podejmowanie bardziej świadomych i przyjaznych dla środowiska decyzji. Z drugiej strony, zielone zamówienia publiczne mogą zwiększyć popyt na niskoemisyjną, lokalnie pozyskiwaną i zrównoważoną żywność, promując ekologiczne praktyki i wspierając lokalnych rolników.

Budowanie zrównoważonych systemów żywnościowych pozostaje prawdopodobnie najpilniejszym wyzwaniem dla globalnych i krajowych decydentów politycznych, takich jak Komisja Europejska.

Zrównoważone systemy żywnościowe promują dywersyfikację upraw, ochronę siedlisk i przyjazne dla środowiska praktyki rolnicze. Opowiadają się również za dostępem do zdrowej, pożywnej i bezpiecznej żywności, między innymi poprzez ograniczenie spożycia przetworzonej żywności, cukrów, soli i tłuszczów nasyconych, a także promowanie diety opartej na roślinach.

Stworzenie zrównoważonego systemu żywnościowego, który spełnia wspomniane kryteria i zobowiązuje się do realizowania wspomnianych wartości, pozostaje niezbędne dla czystego i zdrowego środowiska, walki ze zmianą klimatu, a wreszcie ochrony praw człowieka.

Priorytety i rekomendacje

Rozpoczynając od definicji systemu żywnościowego jako takiego, w kontekście przedmiotu niniejszego stanowiska wskazać należy, że:

„obejmuje cały zakres podmiotów i ich powiązanych działań tworzących wartość, zaangażowanych w produkcję, gromadzenie, przetwarzanie, dystrybucję, konsumpcję oraz utylizację produktów żywnościowych pochodzących z rolnictwa, leśnictwa lub rybołówstwa, a także części szerszego środowiska ekonomicznego, społecznego i naturalnego, w którym są one osadzone. System żywnościowy składa się z podsystemów (np. systemu rolnego, systemu zarządzania odpadami, systemu dostarczania środków produkcji itp.) i wchodzi w interakcje z innymi kluczowymi systemami (np. systemem energetycznym, systemem handlu, systemem zdrowotnym itp.). W związku z tym strukturalna zmiana w systemie żywnościowym może wynikać

ze zmiany w innym systemie; na przykład polityka promująca większe wykorzystanie biopaliw w systemie energetycznym będzie miała znaczący wpływ na system żywnościowy”.

W konsekwencji, zrównoważony – bezpieczny system żywnościowy powinien być postrzegany jako:

„system żywnościowy, który zapewnia bezpieczeństwo żywnościowe i odpowiednie odżywianie dla wszystkich. System obejmuje wszystko – od przetwarzania, pakowania i transportu żywności do konsumentów”.

Jednocześnie istnieją trzy kluczowe wskaźniki określające, czy system żywnościowy jest zrównoważony, a mianowicie:

“Zrównoważenie ekonomiczne – system jest rentowny w całym cyklu;

Zrównoważenie społeczne – przynosi szerokie korzyści społeczeństwu;

Zrównoważenie środowiskowe – ma pozytywny lub neutralny wpływ na środowisko naturalne”.

W konsekwencji:

„W rozwoju zrównoważonego systemu żywnościowego zrównoważenie jest analizowane holistycznie. Aby system żywnościowy był zrównoważony, jego rozwój musi jednocześnie generować pozytywne wartości w trzech wymiarach: ekonomicznym, społecznym i środowiskowym.

W wymiarze ekonomicznym system żywnościowy jest uznawany za zrównoważony, jeśli działalność prowadzona przez każdego uczestnika systemu żywnościowego lub dostawcę usług wspierających jest komercyjnie lub fiskalnie opłacalna. Działania te powinny przynosić korzyści

lub wartość ekonomiczną wszystkim kategoriom interesariuszy: płace dla pracowników, podatki dla rządów, zyski dla przedsiębiorstw oraz poprawę dostępności żywności dla konsumentów.

W wymiarze społecznym system żywnościowy uznaje się za zrównoważony, gdy istnieje sprawiedliwość w podziale wartości dodanej, uwzględniając grupy wrażliwe, zdefiniowane np. przez płeć, wiek, rasę i inne cechy. Kluczowe znaczenie ma także, aby działania w ramach systemu żywnościowego przyczyniały się do osiągnięcia ważnych wyników społeczno-kulturowych, takich jak poprawa odżywiania i zdrowia, zachowanie tradycji, warunki pracy i dobrostan zwierząt

W wymiarze środowiskowym zrównoważenie oznacza, że wpływ działań w ramach systemu żywnościowego na otaczające środowisko naturalne jest neutralny lub pozytywny. Uwzględnia to różnorodność biologiczną, wodę, glebę, zdrowie zwierząt i roślin, ślad węglowy, ślad wodny, straty i marnotrawstwo żywności oraz toksyczność”.

Tworzenie zrównoważonego systemu żywnościowego pozostaje celem, który jest również wskazany w strategiach politycznych i legislacyjnych Unii Europejskiej, w tym przede wszystkim poprzez wykorzystanie już wspomnianej Strategii „Od pola do stołu”. Jak stwierdzono:

“zgodnie ze strategią, konieczna jest zmiana w sposobie produkcji, zakupu i konsumpcji żywności, aby poprawić ślad środowiskowy i pomóc w łagodzeniu zmiany klimatycznej, przy jednoczesnej ochronie źródeł utrzymania wszystkich podmiotów gospodarczych w łańcuchu żywnościowym, generując sprawiedliwsze dochody ekonomiczne i otwierając nowe możliwości biznesowe”.

W dokumencie „Strategia Od pola do stołu. Sprawiedliwy, zdrowy i przyjazny dla środowiska system żywnościowy” przedstawiającym ramy tej strategii, Komisja Europejska wyraźnie stwierdziła, że:

„zrównoważoność systemów żywnościowych to kwestia globalna, a systemy żywnościowe będą musiały się dostosować do różnorodnych wyzwań. UE może odegrać kluczową rolę w ustalaniu globalnych standardów w ramach tej strategii. Ustala ona kluczowe cele w priorytetowych obszarach dla całej UE. Oprócz nowych inicjatyw politycznych, egzekwowanie istniejącego ustawodawstwa, szczególnie w zakresie dobrostanu zwierząt, stosowania pestycydów i ochrony środowiska, jest niezbędne, aby zapewnić sprawiedliwą transformację. Podejście uwzględni różne punkty wyjścia oraz różnice w potencjale poprawy w państwach członkowskich”.

Jednocześnie kluczowe cele Strategii „Od pola do stołu” na rok 2030 to: 50% redukcja stosowania i ryzyka związanego z pestycydami; co najmniej 20% redukcja stosowania nawozów; 50% redukcja sprzedaży antybiotyków stosowanych w hodowli zwierząt i akwakulturze; 25% powierzchni użytków rolnych przeznaczonych na rolnictwo ekologiczne.

Jednakże, biorąc pod uwagę brak postępów w pracach nad formalnym przyjęciem strategii, istnieje poważne ryzyko, że żaden z tych celów nie zostanie osiągnięty.

Powyższe nie zmienia pilności tego zagadnienia, a więc pilności skutecznego jego rozwiązania. **W związku z tym apelujemy do Komisji Europejskiej o wyrażenie poparcia dla ram zrównoważonego systemu żywnościowego oraz kompleksowych reform polityki żywnościowej, szczególnie poprzez podjęcie działań zmierzających do opracowania rzeczywistych ram legislacyjnych niezbędnych do budowy wspomnianego systemu.**

W ślad za Organizacją Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa należy podkreślić, że w procesie budowy Zrównoważonych Systemów Żywnościowych Komisja Europejska powinna uwzględnić pięć kluczowych czynników:

1. wynagrodzenia dla pracowników i pracowniczek,
2. zysk z aktywów (zyski) dla przedsiębiorców i właścicieli aktywów,

3. dochody podatkowe dla rządu,
4. korzyści dla konsumentów i konsumentek,
5. wpływ na środowisko społeczno-kulturowe i naturalne.

Perspektywa przyjęta przez Komisję Europejską, wraz z inicjatywami, które zamierza ona podjąć, powinna w szczególności uwzględniać:

1. Działania na rzecz ochrony klimatu i adaptacji do zmiany klimatu, mające na celu podnoszenie świadomości społecznej i przyczynianie się do ochrony zdrowia, praw człowieka, ochrony klimatu, środowiska oraz praw zwierząt, promujące zrównoważonej gospodarki i przemysłu, transformacji energetycznej, zielonych zamówień publicznych, a także działania koncentrujące się na prawach konsumentów i konsumentek i zwiększaniu ich świadomości w zakresie żywności i ochrony środowiska.
2. Inicjatywy mające na celu zwalczanie dezinformacji klimatycznej i greenwashingu, w tym roli przemysłu rolno-spożywczego. Dezinformacja klimatyczna i greenwashing stanowią główne bariery w budowaniu zrównoważonego systemu żywnościowego. Wprowadzają one konsumentów i konsumentki w błąd, utrudniają dokonywanie świadomych wyborów i umożliwiają kontynuowanie niezrównoważonych praktyk pod pozorem dbałości o środowisko. Wdrożenie solidnych strategii w celu sprostania tym wyzwaniom jest niezbędne;
3. Zorganizowanie debaty na temat *Clean Industrial Deal*, czyli strategii i inicjatyw mających na celu transformację europejskiego przemysłu, w tym poprzez wspieranie inwestycji w tzw. „czyste” technologie przemysłowe. Debata powinna uwzględniać rolę przemysłu rolno-spożywczego w zanieczyszczaniu środowiska, klimatu i ekosystemu, a także jego wpływ na życie i zdrowie ludzi oraz dobrostan zwierząt, których prawa są naruszane. Czysty Ład Przemysłowy stanowi istotną okazję do dekarbonizacji i przekształcenia europejskiego przemysłu, w tym sektora rolno-spożywczego, w celu zwiększenia zrównoważonego rozwoju. Zaangażowanie się w dogłębną i świadomą debatę na ten temat ma kluczowe znaczenie dla zapewnienia, że polityka i inwestycje

skutecznie wspierają rozwój odpornego i zrównoważonego środowiskowo systemu żywnościowego.

4. Opracowanie założeń i projektów umów handlowych (takich jak Mercosur), które powinny uwzględniać najwyższe standardy klimatyczne, środowiskowe i zdrowotne. Obecnie liczne umowy handlowe kładą nacisk na wzrost gospodarczy i dostęp do rynku, często zaniedbując ochronę środowiska, zdrowie publiczne i sprawiedliwość społeczną. Włączenie zasad zrównoważonego rozwoju do tych umów ma kluczowe znaczenie dla stworzenia prawdziwie zrównoważonego systemu żywnościowego. Umowy handlowe powinny być wyraźnie zaprojektowane tak, aby były zgodne z odpowiednimi Celami Zrównoważonego Rozwoju (SDG), ze szczególnym uwzględnieniem SDG 2 (Zero głodu), SDG 3 (Dobre zdrowie i dobrobyt), SDG 12 (Odpowiedzialna konsumpcja i produkcja), SDG 13 (Działania w dziedzinie klimatu), SDG 15 (Życie na lądzie) i SDG 17 (Partnerstwa na rzecz celów).

Biorąc pod uwagę „Strategiczny Dialog na temat Przyszłości Rolnictwa UE” zainaugurowany w styczniu 2024 roku przez Przewodniczącą Komisji Europejskiej Ursulę von der Leyen, którego celem jest opracowanie wspólnej wizji przyszłości rolnictwa i systemów żywnościowych UE poprzez zaangażowanie szerokiego grona interesariuszy, Komisja Europejska powinna również uwzględnić żądania i rekomendacje wynikające z tego Dialogu, a w szczególności następujące postulaty:

1. *„Wdrożenie nowego podejścia do realizacji celów zrównoważonego rozwoju (...) Członkowie apelują o uruchomienie systemu benchmarkingu na poziomie UE w zakresie rolnictwa i systemów żywnościowych, który miałby na celu harmonizację metodologii oceny zrównoważoności na poziomie gospodarstw. System ten powinien opierać się na wspólnych celach, zasadach i kryteriach, obejmować narzędzia monitorowania i weryfikacji z użyciem wspólnych wskaźników i miar. Powinien mierzyć stan każdego gospodarstwa i sektora, umożliwiać porównania w kontekście różnych celów i ambicji*

- zrównoważoności, a tym samym przyczyniać się do podejmowania koniecznych kroków w celu podniesienia standardów zrównoważoności”;
2. *„Przygotowanie Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) dostosowanej do celów: Obecna polityka wymaga zmiany, aby sprostać aktualnym i przyszłym wyzwaniom oraz przyspieszyć trwającą transformację systemów rolno-spożywczych w kierunku bardziej zrównoważonej, konkurencyjnej, rentownej i zróżnicowanej przyszłości (...) Biorąc to pod uwagę, przyszła WPR powinna koncentrować się na następujących kluczowych celach: (1) zapewnianiu wsparcia społeczno-ekonomicznego ukierunkowanego na rolników, którzy tego najbardziej potrzebują; (2) promowaniu pozytywnych rezultatów środowiskowych, społecznych i związanych z dobrostanem zwierząt dla społeczeństwa; oraz (3) wzmacnianiu warunków sprzyjających rozwojowi obszarów wiejskich. W oparciu o rentowność gospodarczą rolników, WPR powinna zapewniać wsparcie dochodowe dla niektórych aktywnych rolników w sposób bardziej ukierunkowany (...) Wynagradzając i zachęcając rolników do dostarczania usług ekosystemowych, płatności środowiskowe powinny wykraczać poza to, co jest wymagane przez prawo UE, i dążyć do najwyższych ambicji w systemie powiązany z wymiernymi wynikami przy użyciu solidnych wskaźników. Osiągnięcie celów UE w zakresie rolnictwa i produkcji żywności, rozwoju obszarów wiejskich, neutralności klimatycznej i odbudowy bioróżnorodności wymaga dedykowanego budżetu proporcjonalnego do tych ambicji. Wsparcie finansowe dla działań środowiskowych i klimatycznych będzie musiało znacząco wzrastać corocznie w kolejnych dwóch okresach WPR, począwszy od obecnego udziału budżetu na ekoprogramy oraz instrumenty rolno-środowiskowe i klimatyczne”;*
 3. *„Promowanie zrównoważoności i konkurencyjności w polityce handlowej: Komisja Europejska powinna zapewnić większą spójność między swoją polityką handlową a polityką zrównoważoności. Jednocześnie obecne podejście do prowadzenia negocjacji w zakresie rolnictwa i produktów rolno-spożywczych powinno zostać zrewidowane. Komisja Europejska musi lepiej rozpoznać strategiczne znaczenie rolnictwa i produktów spożywczych w negocjacjach handlowych, przeprowadzić kompleksową analizę swoich*

strategii negocjacyjnych oraz zrewidować metodę przeprowadzania ocen wpływu przed rozpoczęciem negocjacji handlowych. Ponadto potrzebne jest silniejsze przywództwo w reformie globalnych ram polityki handlowej”;

4. *„Uczynienie zdrowego i zrównoważonego wyboru łatwym: Komisja Europejska i Państwa Członkowskie powinny przyjąć polityki ukierunkowane na popyt, które odnoszą się do systemów rolno-spożywczych jako całości, aby stworzyć sprzyjające środowiska żywnościowe, w których zrównoważone, mniej zasobochłonne i zdrowe diety są dostępne, przystępne cenowo i atrakcyjne (...) Komisja Europejska powinna przeprowadzić pełną rewizję przepisów UE dotyczących znakowania żywności, a także opublikować raport oceniający obecne środki dotyczące marketingu skierowanego do dzieci. Co więcej, powinny zostać wdrożone narzędzia fiskalne w formie obniżki podatków dla konsumentów, aby sprzyjać spójności sygnałów cenowych, a Państwa Członkowskie powinny przewidzieć środki zapewniające dostępność żywności dla mniej zamożnych konsumentów poprzez polityki społeczne i fiskalne. Komisja Europejska i Państwa Członkowskie powinny również podjąć dalsze działania w celu stworzenia bardziej zaawansowanych ram zamówień publicznych na zrównoważoną żywność oraz umożliwić bankom żywności i innym organizacjom non-profit maksymalizację ich roli”;*
5. *“Zwiększanie zrównoważonych praktyk rolniczych: Pilne, ambitne i wykonalne działania są potrzebne na wszystkich poziomach, aby zagwarantować, że sektor funkcjonuje w granicach planetarnych i przyczynia się do ochrony oraz odbudowy klimatu, ekosystemów i zasobów naturalnych, w tym wody, gleby, powietrza, bioróżnorodności i krajobrazów. Aby osiągnąć ten cel, Strategiczny Dialog przewiduje konkretne rekomendacje mające na celu promowanie agrobioróżnorodności, ograniczenie stosowania zewnętrznych środków, takich jak nawozy mineralne i pestycydy, poprawę zarządzania składnikami odżywczymi, postęp w dekarbonizacji nawozów mineralnych, a także rozwój i wykorzystanie metod biokontroli. Jednocześnie Komisja Europejska i Państwa Członkowskie muszą nadal wspierać produkcję ekologiczną, jak również agroekologiczne praktyki rolnicze. Strategiczny Dialog wzywa do ustanowienia*

odpowiednio finansowanego funduszu na rzecz odbudowy przyrody (poza WPR), aby wspierać rolników i innych zarządców gruntów w przywracaniu i zarządzaniu naturalnymi siedliskami na poziomie krajobrazu”

6. *“Redukcja emisji gazów cieplarnianych (GHG) w rolnictwie: Komisja Europejska i Państwa Członkowskie powinny pracować nad spójną mieszanką polityk, łączącą zachęty i środki regulacyjne, które obejmują: (1) ustanowienie kompleksowej metodologii do stworzenia systemu rozliczania emisji GHG i określenia celów dla różnych rodzajów rolnictwa oraz jego warunków strukturalnych; (2) ogólny plan działania mający na celu wspieranie wdrażania odpowiednich środków i promowanie dostępu do inwestycji w rolnictwie i na obszarach wiejskich, aby dążyć do osiągnięcia ustalonych celów redukcji emisji. Ponieważ podejścia technologiczne nie będą wystarczające do osiągnięcia celów klimatycznych, bardziej ambitne działania powinny być definiowane dla najbardziej problematycznych obszarów, z wdrożeniem strategii terytorialnych wspieranych przez Fundusz Sprawiedliwej Transformacji Rolniczo-Żywnościowej”;*
7. *“Tworzenie ścieżek zrównoważonego rolnictwa zwierzęcego w UE: Komisja Europejska powinna stworzyć proces opracowywania strategii dotyczącej roli hodowli zwierząt, oparty na solidnych dowodach naukowych oraz konsultacjach z wszystkimi zainteresowanymi stronami. Powinna ona zawierać konkretne ścieżki działań, w tym m.in. wsparcie finansowe dla inwestycji, doradztwo i edukację, wsparcie dla praktycznych i zaawansowanych rozwiązań technologicznych w zakresie redukcji emisji oraz promowanie innowacyjnych podejść gospodarki o obiegu zamkniętym. W rejonach o dużym zagęszczeniu zwierząt, długoterminowe rozwiązania muszą być rozwijane lokalnie i finansowane przy użyciu Funduszu Sprawiedliwej Transformacji Rolniczo-Żywnościowej. Ponadto potrzebna jest rewizja przepisów dotyczących dobrostanu zwierząt, a także nowe ramy regulacyjne dla systemu etykietowania dobrostanu zwierząt obowiązującego w całej UE”;*

8. *“Dalsze działania na rzecz lepszego zachowania i zarządzania użytkami rolnymi, promowania rolnictwa odpornego na wodę oraz rozwoju innowacyjnych podejść w hodowli roślin: Komisja Europejska powinna ustanowić, wspólnie z Państwami Członkowskimi i Parlamentem Europejskim, wiążący cel ‘brak netto zajmowania nowych terenów do 2050 roku’. Ponadto Komisja Europejska powinna uruchomić nowe Europejskie Obserwatorium Użytków Rolnych (...) Konieczne są także działania na rzecz ułatwienia adaptacji rolnictwa do zmieniających się warunków klimatycznych i środowiskowych oraz promowanie inwestycji i praktyk zmierzających do rozwoju rolnictwa odpornego na wodę i mniej zasobożernego. Należy opracować kompleksowy, ukierunkowany na zrównoważony rozwój system wspierający innowacje w hodowli roślin, aby utrzymać plony w coraz bardziej wymagających warunkach klimatycznych. Instytucje europejskie powinny kontynuować rozwój europejskiego modelu hodowli, zapewniając wolność wyboru, jednocześnie uznając wkład małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) oraz rolników”;*
9. *“Budowanie atrakcyjnego i zróżnicowanego sektora: Należy przyspieszyć odnowę pokoleń w sektorach rolno-żywnościowych, tworząc impuls do transformacji. Ułatwienie mobilności gruntów, odpowiednie wsparcie finansowe oraz lepsza edukacja są kluczowe dla przyciągnięcia młodych rolników do sektora. Potrzebne są sprawiedliwe warunki pracy w sektorze rolno-żywnościowym, które wymagają dalszych działań. Promowanie umiejętności, lepszych możliwości zatrudnienia oraz sprawiedliwszych warunków pracy poprzez szkolenia i dialog społeczny, które przyciągną i zatrzymają pracowników rolnych. Należy lepiej rozwiązać problem nierówności płci i braku różnorodności w sektorze. Witalność i atrakcyjność obszarów wiejskich muszą zostać znacząco podniesione poprzez wdrożenie długoterminowej wizji rozwoju obszarów wiejskich i ustanowienie europejskiego kontraktu dla obszarów wiejskich”.*

Nasz apel do Komisji Europejskiej

W związku powyższym apelujemy do Komisji Europejskiej o uznanie rozwoju zrównoważonych systemów żywnościowych za kluczowe dla długoterminowego bezpieczeństwa klimatycznego, środowiskowego i zdrowotnego oraz o włączenie tego priorytetu do polityk związanych z klimatem, środowiskiem, zdrowiem, prawami konsumentów i konsumentek, przemysłem oraz dobrostanem zwierząt.

W konsekwencji zwracamy się do Komisji Europejskiej z prośbą o rozpoczęcie prac nad nową inicjatywą legislacyjną dotyczącą zrównoważonych systemów żywnościowych, która docelowo mogłaby przybrać postać kompleksowego pakietu prawodawczego „Bezpieczna Żywność”. Powinien on jednoznacznie odnosić się do następujących zagadnień:

1. **prawa do informacji**, w tym z uwzględnieniem nowelizacji regulacji dotyczących znakowania żywności, co ma kluczowe znaczenie dla realizacji prawa do informacji o produktach, a przez to wzrost świadomości, zmianę nawyków żywieniowych, a ostatecznie zwiększenie presji społecznej na podnoszenie poziomu bezpieczeństwa żywności. Ponadto, istotne jest zwiększenie dostępu do technologii umożliwiających pozyskiwanie informacji o żywności, jej pochodzeniu i wpływie, tak aby nowe technologie były wykorzystywane zarówno w procesach społecznych (wzrost świadomości społecznej), jak i politycznych (zwiększanie presji społecznej na rynek i decydentów). Oznakowanie żywności to nie tylko prawo do informacji, ale również do bezpieczeństwa, zdrowia i ochrony grup szczególnie narażonych na dyskryminację. Właściwe etykietowanie chroni prawa kobiet, mniejszości, osób z niepełnosprawnościami i zagrożonych ubóstwem. Żywność, jako dobro podstawowe, powinna być przedmiotem działań Wspólnoty i państw członkowskich w zakresie zdrowia publicznego, polityk społecznych, ochrony praw mniejszości, walki z ubóstwem żywnościowym, ochrony środowiska i polityk klimatycznych.

2. **zielonych zamówień publicznych**, w tym w szczególności w sposób uwzględniający przeciwdziałanie marnotrawstwu żywności, a niezależnie poprzez zwiększenie dostępności lokalnej, zrównoważonej, etycznej żywności w placówkach oświatowych, społecznych i ochrony zdrowia. Także dyrektywa dotycząca zamówień publicznych powinna zostać zrewidowana w celu zakazania państwom członkowskim dokonywania wyboru wyłącznie na podstawie ceny, a zamiast tego wprowadzenia kryterium „najlepszej wartości”, z uwzględnieniem kryteriów takich jak zrównoważony rozwój, jakości żywności, bezpieczeństwa lokalnych społeczności i etycznego pochodzenia w kontekście praw zwierząt. W rezultacie zmiana ta powinna obejmować również wyznaczenie precyzyjnych celów dla państw członkowskich, mających na celu stopniowe zwiększanie zamówień na zrównoważoną żywność, uwzględniając aspekty środowiskowe, społeczne, dobrostan zwierząt, żywienie oraz kwestie społeczno-ekonomiczne, w tym skracanie łańcuchów dostaw i wsparcie lokalnych producentów. Aby wspierać rynek zrównoważonej żywności, rewizja Dyrektywy 2014/24/UE powinna uwzględniać minimalne normy dla produktów ekologicznych, zrównoważonych małych gospodarstw i sprawiedliwego handlu. Ważne jest także promowanie różnicowanej, zbilansowanej diety i wspieranie wiejskich społeczności. Należy zapewnić wsparcie finansowe, techniczne i szkoleniowe dla osób zaangażowanych w zamówienia publiczne, aby prawidłowo stosowały zasadę „najlepszej wartości” zamiast skupiać się tylko na najniższej cenie.
3. **marnowania żywności**, co wymaga przeprowadzenia weryfikacji i aktualizacji ustanowionych dotychczas celów wraz z uwzględnieniem roli sektora produkcji i przetwórstwa, a także odpowiedzialność dystrybutorów, szczególnie dużych sieci handlowych. Unijne cele muszą być dostosowane do wyzwań klimatycznych, społecznych i środowiskowych. Komisja Europejska powinna wprowadzić odpowiednie prawo wspierające zrównoważony system żywnościowy, z naciskiem na eliminowanie nierówności, które faworyzują dużych producentów i sieci

dystrybucji, a wykluczają małych dostawców i osoby o niższych dochodach. Należy również skoncentrować się na legislacji dotyczącej marnowania żywności, szczególnie w sektorze hodowlanym, który przyczynia się do znaczących strat żywnościowych, zanieczyszczenia środowiska i zmiany klimatu.

4. **wyżywienia zbiorowego**, które to zagadnienie aktualizuje konieczność zmiany unijnego Programu dla Szkół, który od 2017 roku promuje dystrybucję owoców, warzyw oraz produktów mlecznych w szkołach. Postulujemy tutaj uwzględnienie roślinnych zamienników mleka i wprowadzenie kryteriów dotyczących jakości i pochodzenia żywności oraz jego oddziaływania środowiskowego, które obecnie są pomijane. Program, choć ma na celu poprawę nawyków żywieniowych dzieci, powinien lepiej wspierać cele związane z zrównoważoną produkcją i konsumpcją, w zgodzie ze Wspólną Polityką Rolną na lata 2023-2027 oraz Strategią „Od pola do stołu”. Niezbędne jest dostosowanie działań do wyzwań współczesnego rolnictwa i potrzeb społecznych, aby program mógł skutecznie przyczynić się do realizacji długofalowych celów zdrowotnych i środowiskowych UE.

Mając na uwadze powyższe, w imieniu sygnatariuszy oraz sygnatariuszek listu oraz Koalicji Future Food 4 Climate, zwracamy się z prośbą o zorganizowanie spotkania z przedstawicielami Komisji Europejskiej, w tym w szczególności z Panią Ursulą von der Leyen, Przewodniczącą Komisji Europejskiej, Panem Christophe'em Hansenem Komisarzem ds. Rolnictwa i Żywności, Panem Olivérem Várhelyi'm, Komisarzem ds. Zdrowia i Dobrostanu Zwierząt w celu omówienia przedstawionych postulatów legislacyjnych dotyczących zrównoważonej produkcji i konsumpcji żywności, w tym kwestii związanych z marnowaniem żywności w sektorze hodowlanym. Spotkanie to będzie doskonałą okazją do przedyskutowania propozycji, które mają na celu dostosowanie polityk unijnych do wyzwań klimatycznych, społecznych i zdrowotnych.

Z poważaniem,

Anna Spurek, Green REV Institute

Sygnatariusze i sygnatariuszki Europejskiego Listu Otwartego ludzi nauki i organizacji społeczeństwa obywatelskiego *„Bezpieczna żywność, bezpieczna planeta, bezpieczna przyszłość”*

I Organizacje pozarządowe

1. Future Food 4 Climate Coalition
2. 9dwunastych
3. Akcja Demokracja
4. Akcja Uczniowska
5. Azył Świnki Lili
6. Bieganizm
7. BoMiasto
8. Fundacja Compassion in World Farming Polska
9. DalEKOwzrocne
10. Daniel Petryczkiewicz
11. DiversityPL
12. Dolina Bawole Serce
13. Earth Day Everyday
14. ECO EDU kids
15. Ekowyborca
16. Federacja Wegan dla Zwierząt
17. First Step
18. Foodsharing Polska
19. Foodsharing Toruń
20. Fundacja “Ekopotencjał – Przestrzeń Możliwości”

21. Fundacja Aquila
22. Fundacja Centrum Edukacji Baza
23. Fundacja Chlorofil
24. Fundacja To Proste
25. Fundacja Impuls
26. Fundacja Klub Myśli Ekologicznej
27. Fundacja Lambda Polska
28. Fundacja MARE
29. Fundacja Ne_Ni
30. Fundacja Perspektywa
31. Fundacja Prawnej Ochrony Zwierząt Lex Nova
32. Fundacja ProVeg
33. Fundacja Psubraty
34. Fundacja Rething
35. Fundacja Rzecz Społeczna
36. Fundacja Szkatułka
37. Fundacja Zielone Światło
38. Fundacja Zwierzęta Niczyje
39. Gdańsk bez granic
40. Głos Pokolenia
41. Green teenager
42. Grupa Społeczni Opiekunowie Drzew - Toruń
43. Halo Tu Fauna
44. Instytut Przeciwdziałania Wykluczeniom
45. invECO
46. Istota
47. Klimatyczny Kopernik
48. Kolektyw Przełom

49. Koło Naukowe Praw Człowieka i Kryzysów Humanitarnych
50. Kompostuj Z Nami
51. Kongres Ruchów Miejskich
52. Lokalni Liderzy
53. Miastozdżiczenie
54. Mikołów - Roślinne Yeah
55. Misja: Rozwój
56. Młodzieżowy Strajk Klimatyczny
57. NO PAIN IN YOUR BRAIN
58. Oficyna 21
59. Open Dialogues International Foundation
60. Plant Your Home
61. Podróże z Pazurem
62. Polska Dla Zwierząt
63. Pomorskie Stowarzyszenie Aktywni Lokalnie
64. Projekt Kaczuchy Dziennikarskie
65. Przestrzeń do życia
66. Pudełko Lilki
67. Rodzic w Mieście
68. Rodzice dla Klimatu
69. Roślinna Strona
70. RUCH zaNIEdban
71. Śląski Ruch Klimatyczny
72. Społeczna Straż Ochrony Zieleni Szczecina
73. Stowarzyszenia Mężczyźni Przeciw Przemocy
74. Stowarzyszenia Protest Porszewice
75. Stowarzyszenie "Nasz Bóbr"
76. Stowarzyszenie Jestem na pTAK!

77. Stowarzyszenie Kraków dla Mieszkańców
78. Stowarzyszenie LUWIA
79. Stowarzyszenie MOST
80. Stowarzyszenie Mudita
81. Stowarzyszenie na rzecz Azylu dla Świń Chrumkowo
82. Stowarzyszenie Przyjaciele Kubusia
83. Stowarzyszenie Równość
84. Stowarzyszenie Stop Stereotypom
85. Stowarzyszenie Tarnowska Rospuda
86. Szczera Sfera
87. Szkolna Młodzieżowa Rada Klimatyczna
88. Świadomi prawa
89. Vege Vouge
90. W imię zwierząt
91. Wawelska Kooperatywa Spożywcza
92. Wegaństwo - podcast
93. Wegrateka
94. Wiosna bez Barrier
95. WORLDmates
96. Wygadajmy Przyszłość
97. Zielone Wiadomości
98. Fundacja Reaktyw
99. Stowarzyszenie Społeczno - Oświatowe Gminy Międzyrzec
100. Fundacja Onkologiczna Rakiety
101. Zespół Ochrona Środowiska/Klimat Inicjatywy "Nasz Rzecznik"
102. Stowarzyszenie Centrum Wsparcia "Just Do It"
103. Fundacja Ludzie z Natury
104. Polskie Stowarzyszenie Zero Waste

105. UNEP/GRID-Warszawa
106. Fundacja DAR LOSU
107. Fundacja Rak'n'Roll. Wygraj Życie!
108. Stowarzyszenie Ekologiczne EKO-UNIA
109. Stowarzyszenie Dziedzictwo Podlasia
110. Nauka dla Przyrody

II Środowisko naukowe

1. prof. dr hab. Piotr Skubała, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Nauk Przyrodniczych, Team Europe Direct
2. dr hab. prof. Joanna Hańderek, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, autorka, członkini Towarzystwa Humanistycznego
3. dr hab. Piotr Krajewski, profesor Uniwersytetu Łódzkiego
4. dr Robert Maślak, Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Biologicznych
5. dr Ryszard Kulik, dr psychologii, ekolog i przyrodnik. Szkoła Integralnej Ekopsychologii SIE
6. mgr inż Iwona Kibil, dietetyk
7. prof. nadzw. dr hab. inż. Tadeusz Pomianek, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie
8. dr Małgorzata Gosek, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie
9. dr hab. inż. Jan Krupa, Katedra Zarządzania, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie
10. dr hab. Roman Żurek, Zakład Badań Ekologicznych, Kraków
11. prof. dr hab. Andrzej Elżanowski, Uniwersytet Warszawski
12. prof. dr hab. Jan Cz. Dobrowolski, Instytut Chemii i Techniki Jądrowej i Narodowy Instytut Leków
13. dr Anna Kujawa, Polskie Towarzystwo Mykologiczne

14. prof. dr hab. Beata Gabryś, Uniwersytet Zielonogórski
15. prof. dr hab. Jerzy M. Gutowski, Instytut Badawczy Leśnictwa, Zakład Lasów Naturalnych w Białowieży
16. dr Mirosław Stepaniuk, Stowarzyszenie Dziedzictwo Podlasia
17. prof. Dr han. Wojciech Pisula, Instytut Psychologii PAN.
18. dr hab. Anna Kałuża, prof. Uniwersytetu Śląskiego
19. Małgorzata Burchard-Dziubińska, Uniwersytet Łódzki
20. prof. dr hab. Joanna Pijanowska, Wydział Biologii, Uniwersytet Warszawski
21. dr Marzena Cypryańska-Nezlek, Centrum Działań dla Klimatu i Transformacji Społecznych, USWPS
22. prof. dr hab. Ewa Bińczyk, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
23. dr. hab Paulina Kramarz, prof. UJ, Wydział Biologii Uniwersytetu Jagiellońskiego
24. dr hab. Jakub Kronenberg, prof. Uniwersytet Łódzki
25. prof. dr hab. Jolanta Tambor, Uniwersytet Śląski w Katowicach
26. prof. dr hab. Bernadeta Niesporek-Szamburska, prof. em. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Interdyscyplinarne Centrum Badań nad Edukacją Humanistyczną
27. dr Ewa Półtorak, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Interdyscyplinarne Centrum Badań nad Edukacją Humanistyczną